

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2000-06-24

UDK 325.2 (450)"1954"

ODBOR NARODNE OSVOBODITVE ZA ISTRO (CLNI) IN EKSODUS IZ CONE B SVOBODNEGA TRŽAŠKEGA OZEMLJA - PREDLOGI ITALIJANSKI VLADI ZA SPREJEM IN NAMESTITEV BEGUNCEV IZ MAJA 1954

Alessandro (Sandi) VOLK

Inštitut za narodnostna vprašanja, SI-1000 Ljubljana, Erjavčeva 26

IZVLEČEK

Razprava obravnava predloge, ki jih je glede sprejemanja in nameščanja beguncev iz cone B STO maja 1954 za italijansko vlado pripravil Odbor narodne osvoboditve za Istro (Comitato di liberazione nazionale dell'Istria - CLNI). Dokument CLNI, ki ga hranijo v fondu Commissariato Generale del Governo Državnega arhiva v Trstu, je najbolj izdelana in popolna predstavitev stališč te organizacije glede problema naseljevanja, ima pa svojo predzgodovino, saj so že pred tem italijanske vladne in nevladne (begunske) organizacije in ustanove načrtovale smernice za reševanje tega vprašanja in jih skušale uresničiti. Predlogi CLNI postavljajo kot temeljni cilj politike do beguncev in njihovega naseljevanja ohranjanje strnjjenosti begunske skupnosti in njihove tradicionalne družbene stvarnosti, da bi iz njih napravili trdne branike italijanstva ob vzhodni italijanski meji in preperečili, da postanejo nezadovoljna sproletarizirana množica. Italijanska država je te predloge in cilje sprejela in jih, čeprav z nekaterimi popravki in razmeroma počasi, tudi uresničevala.

Ključne besede: migracije, eksodus, emigranti, begunci, Italija, 1954

NATIONAL LIBERATION COMMITTEE FOR ISTRA (CLNI) AND EXODUS FROM ZONE B OF THE FREE TERRITORY OF TRIESTE - PROPOSALS TO THE ITALIAN GOVERNMENT FOR ADMISSION AND SETTLING OF THE REFUGEES FROM MAY 1954

ABSTRACT

The treatise deals with the proposals prepared for the Italian government by the Comitato di liberazione nazionale dell'Istria (National Liberation Committee for Istra) as to the admission and settling of the refugees from Zone B of the Free Territory of Trieste in May 1954. The document of the CLNI, kept in the collection of the Commissariato Generale del Governo of the State Archives in Trieste, is certainly the best-prepared and most complete presentation of the aspects of this organisation regarding the problems of settling. The document has, however, its prehistory, for the Italian governmental and non-governmental (refugee) organisations and institutions had prior to it planned certain guidelines for the solution of this issue and even attempted to implement them. As a basic aim of the politics towards the refugees and their settling, the CLNI stipulated certain retention of density of this refugee community and its traditional social reality, in order to create a solid bulwark of Italianism along the eastern Italian border and thus to prevent them to become an unsatisfied proletarianised crowd of people. The Italian state accepted these proposals and aims and soon began to implement them, although with some corrections and relatively slowly.

Key words: migrations, exodus, emigrants, refugees, Italy, 1954

Razprava zadeva predloge za sprejemanje in naseljevanje beguncev iz cone B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO), ki jih je maja 1954 pripravil Odbor narodne osvoboditve za Istro (Comitato di liberazione nazionale dell'Istria - CLNI). Neposredni povod za te predloge je bil množični val izseljevanja, ki je zajel prebivalstvo cone B STO po objavi skupne angloameriške note, s katero sta državi 8. oktobra 1953 dali vedeti, da nameravata ukiniti Zaveznisko vojaško upravo (ZVU) v coni A STO, umakniti svoje vojaške enote iz cone in njeno upravo prepustiti Italiji. Poleg tega sta v tajnem aneksu (ki pa sta ga poslali le italijanski vladi, kar je pripeljalo do ostre reakcije jugoslovanske vlade, rožljanja z orožjem ob italijansko-jugoslovanski meji ter manifestacij in izbruhov nasilja v obeh conah) sporočali, da ne bosta reagirali na morebitno jugoslovansko aneksijo cone B STO in da na razdelitev STO gledata kot na dokončno rešitev. S tem pa se je začel tudi zadnji množični val izseljevanja iz Istre, ki se je nadaljeval tudi po Londonskem sporazumu in se je zaključil nekje proti koncu petdesetih let. Vendar je bil to, kot že rečeno, le neposredni povod za predloge CLNI, ki pa imajo precej dolgo predzgodovino.

AVTOR IN PREDZGODOVINA NAČRTA NASELJEVANJA BEGUNCEV

CLNI ni bil begunska organizacija (prim. Volk, 1999a, 139-198). Nastal je januarja 1946 v Trstu kot vodstveni organ proitalijanskih sil v Istri,¹ ustanovili pa so ga tudi zato, da bi istrske proitalijanske sile imele svoj enotni predstavniški organ v času, ko se je v Parizu sklepala mirovna pogodba z Italijo. Tudi ni naključje, da je ta organizacija nastala le nekaj dni po nastanku Ufficio per la Venezia Giulia (Urad za Julijsko Benečijo - UVG) pri italijanskem notranjem ministrstvu, katerega poglavitna naloga je bila skrb za proitalijanske organizacije, zasebnike in pobude v Julijski krajini (in v ta okvir je sodilo tudi organiziranje beguncev). CLNI so sestavljali predstavniki vseh protifašističnih strank (z izjemo komunistov) in se je že v imenu skliceval na medvojne Odbore narodne osvoboditve (Comitati di liberazione nazionale - CLN), ki so bili politično vodstvo italijanske Resistenze in tudi najvišji oblastni organ italijanske države (seveda tiste, ki je po 8.9.1943 prestopila na stran zaveznikov) v okupiranih predelih Italije. Enako vlogo je CLNI imel za Istro, ki je bila pod jugoslovansko "okupacijo".² Bil je neke vrste napol

uradni predstavnik Italije, saj takratni položaj italijanski državi ni dovoljeval neposrednega poseganja v dogajanje v Istri. Država je CLNI financirala, mu poverjala naloge (predvsem poročanja o stanju v Istri) in se z njegovimi člani stalno posvetovala. Žal so na voljo le fragmentarni podatki, vendar je očitno, da je CLNI deloval na različnih področjih in ravneh. Prek svojih zaupnikov je med ljudmi v Istri širil propagando in denarne podpore, usmerjal delovanje svojih privrženecv in njihov odnos do jugoslovanskih oblasti. Razpolagal je s precejšnjimi denarnimi sredstvi, saj je imel v Trstu celo plačane uradnike. Od vsega začetka je skrbel tudi za begunce: posegal je pri ZVU, da bi beguncem omogočala polnopravno življenje v coni A STO, nastopal je pri raznih ustanovah in organizacijah glede zaposlovanja beguncev, beguncem je izdajal izkaznice, ki so jim dajale pravico do denarnih podpor in brezplačne hrane, tudi sam jim je razdeljeval denarne podpore in brezplačne obroke (imel je lastno menzo) ter jim preskrboval zasilna stanovanja (CLNI je celo zgradil in upravljal barakarska naselja - taborišča in financiral preureditev tržaškega Silosa v zasilno bivališče za begunce). Čeprav begunci sprva niso bili poglavitna skrb CLNI, pa so z naraščanjem svojega števila to vse bolj postajali in po Londonskem sporazumu leta 1954 to tudi dokončno postali.

Obubožana masa beguncev pa ni bila le humanitarni problem, marveč v takratnih zelo težkih socialnih in gospodarskih razmerah priseljenskih krajev (Italije in cone A STO) tudi nevarnost in priložnost hkartu. Nevarnost zato, ker bi v primeru, da bi "mati Italija" ne poskrbela zanje v skladu z danimi obljubami, ti begunci lahko postali množica nezadovoljnejev, ki bi obrnila hrbet "materii" in se oklenila levičarskih in/ali "protiitalijanskih" (independentistov v STO) sil oziroma nostalgikov prejšnjega režima. Obenem pa so bili priložnost, ker bi lahko iz njih, z izpolnjevanjem danih obljub o posebni skrbi zanje, naredili najodločnejše podpornike vladnih strank, v coni A STO pa enega nosilnih stebrov proitalijanskega tabora. CLNI verjetno tudi ni bila tuja zavest, da bi v tem primeru dobil množično bazo za svoje delovanje in še večjo težo, tako v proitalijanskem taboru v coni A STO kot v razmerju do rimske vlade. Če je torej CLNI hotel obdržati in okrepiti svojo vlogo uradnega predstavnika Istranov, je bil prav on poklican, da zagovarja interese beguncev in vladi posreduje predloge za reševanje njihovih problemov.

CLNI je od svojega nastanka igral vlogo najvpliv-

1 CLNI je bil predvsem predstavnik tajnih proitalijanskih odborov (krajevnih CLN) severozahodne Istre, saj se mu ni nikoli posrečilo postati vodstveni organ za vso Istro, ker je poleg njega obstajal tudi CLN za Pulj, ki je deloval povsem avtonomno, pred tem pa še CLN za Reko, ki je bil tudi neodvisen od CLNI.

2 Zanimivo je, da med vojno v Istri, če izvzamemo Piran, sploh ni bilo CLN-jev. Kot CLNI sta tudi puljski in reški CLN nastala po osvoboditvi. V glavnem so italijanski antifašisti (predvsem komunisti) delovali v sklopu slovenskega oz. hrvaškega osvobodilnega gibanja. Lahko rečemo, da je bila italijanska nekomunistična Resistenza neprimerno aktivnejša proti jugoslovanskim oblastem kot pa proti nacističnemu okupatorju!

nejšega svetovalca vlade glede Istre. Njegovi predlogi in posegi so seveda zadevali tudi politiko do beguncev. Med prvim organiziranim valom množičnega izseljevanja iz Istre, tistega iz Pulja leta 1947, je sicer CLNI igral drugovrstno vlogo, saj je glavna pripadla CLN iz Pulja in Comitato Giuliano (prim. Volk, 1999a, 94-97) v Rimu. Poleg tega, da sta organizirali odhod ljudi iz Pulja, sta ti dve organizaciji predstavili vladi tudi vrsto predlogov za njihovo namestitve v Italiji (Colummi et al., 1980, 208-214). Že v teh predlogih je bila predvidena strnjena naselitev beguncev, kot prioritarno območje njihove namestitve pa so izbrali cono A nastajajočega STO, vendar je nasprotovanje ZVU začasno preprečilo organizirano naselitev beguncev na Tržaškem.³ Tako so največje število puljskih beguncev namestili na Goriškem, v Trziču in njegovi okolici ter v novonastalem begunskem mestecu Fertili na Sardiniji.

Po ustanovitvi STO pa je glavna vloga pripadla CLNI. Po priključitvi Pulja in vzhodne Istre ter Reke k Jugoslaviji in organiziranemu eksodusu iz Pulja je CLNI izgubil vso konkurenco, saj se je CLN iz Pulja, ki je imel v priključenem delu Istre odločilen vpliv, razpustil, njegovi člani pa so se preselili v Italijo. CLNI pa je imel svojo mrežo zaupnikov in tajnih odborov najgosteje razporedeno prav v severozahodnem delu Istre, v coni B STO. Če se je pač odhajanje iz Istre, priključeni Jugoslaviji, po malem nadaljevalo po sistemu opcij, je nevrtažna točka italijanskih interesov zdaj postala cona B, bodisi ker je bila njena prihodnja pripadnost še na kocki, bodisi ker je bilo prav iz cone B pričakovati nov val izseljevanja, če bi pripadla Jugoslaviji.

Glede problema naseljevanja beguncev je CLNI stopil v ospredje jeseni leta 1950. Aprilske volitve v ljudske odbore so, po trditvah avtorjev Storia di un esodo, dobile prelomni pomen v procesu vključevanja cone B v jugoslovansko državno stvarnost. To je držalo predvsem na nivoju zavesti ljudi, a tudi v dojemanju CLNI. Za CLNI in italijansko stran sploh naj bi bil pomen volitev le v potrditvi legitimnosti jugoslovanske oblasti in družbenega sistema ter v formalni prilagoditvi oblastne strukture v coni B jugoslovanski. Nasilno nastopanje proti abstinentom pa je za CLNI pomenilo tudi, da jugoslovanske oblasti ne bodo trpele nobenega odpora proti svojim načrtom. Usoda cone B naj bi bila torej že zapečaten. Dejstvo, da naj bi okoli tisoč oseb primorali zapustiti cono B, ker so kljub nasilju vztrajale pri volilni abstineni, pa je za CLNI dokazovalo, da bi vsak odpor privedel le do še hujših posledic za proitalijane, katerih končni rezultat bi bila njihova množična izselitev iz cone B (Colummi et al., 1980, 361-413). Spremenil se je tudi odnos CLNI in italijanske države do begunskega vprašanja: začeli so se pripravljati na njihov organiziran

sprejem in načrtno naseljevanje za krepitev "italijanstva" v coni A. Prvega junija 1950 so se tako v Trstu sestali direktor socialne pomoči (Direttore della Pubblica Assistenza) pri Notranjem ministrstvu Republike Italije, predstavnik italijanskega Zakladnega ministrstva, predsednik cone, funkcionar Prefekture v Trstu, namestnik direktorja Notranjih zadev ZVU, šef Oddelka za socialno pomoč ZVU, predstavnik Finančnega oddelka ZVU, direktor Občinske podporne ustanove (Ente comunale di assistenza - ECA) ter vrsta drugih visokih funkcionarjev ZVU, da bi razpravljali o problemih socialne pomoči in beguncev. Rezultat sestanka je bil dogovor, ki je zadeval tudi begunce. Glede slednjih je bilo sprejeto načelo, da morajo ostati v coni A STO. Naseliti bi jih morali v vseh občinah cone in jim čimprej priskrbeti dokončna stanovanja. Finančno breme je prevzela Italija, sklenili pa so tudi, da je treba čimprej pripraviti načrt dokončne namestitve beguncev. In ta načrt, ki je bil nared oktobra 1950, je izdelal prav CLNI v sodelovanju z Ufficio zone di confine (UZC - Urad za obmejna področja, naslednik UVG; vendar je bila njegova teža večja, ker je deloval v sklopu Predsedstva ministrskega sveta; prim. Volk S., 1999a). Načrta ne poznamo, znana pa so prej omenjena izhodišča dogovora. Vsekakor so uresničevanje načrta prepustili predsedniku cone in načelniku Conskega urada za povojno pomoč (Ufficio di zona assistenza postbellica) Palutano. Novembra 1950 je Ministrstvo za notranje zadeve v ta namen nakazalo 222 milijonov lir Prefekturi v Trstu (katere šef je bil vedno Palutan). Konkretno graditev zasilnih in dokončnih stanovanj za begunce je potem vodil Conski urad za povojno pomoč (Volk, 1999a, 42-43 in 156-158). Verjetno je bil posledica dogovora iz junija 1950 tudi ukaz ZVU št. 219 z dne 29.11.1950, s katerim so omogočili vpis v sezname stalno bivajočega prebivalstva cone A STO (nove vpise v sezname so prepovedali z ukazom št. 64 z dne 19.12.1947, stalno bivališče pa je bil pogoj za pridobitev delovne knjižice in redno zaposlitev ter za volilno pravico) vsem osebam (in stvar je zadevala v prvi vrsti begunce), ki so bile vpisane kot živeče (stanujoče) v eni od občin cone vsaj od 1.11.1949 in so prošnjo vložile do 1.6.1951 (GUGMA, 33, 1.12.1950, 581-582).

V naslednjih letih je CLNI vladi pošiljal nasvete in zahteve glede begunskega vprašanja, v katerih se je v glavnem skliceval na dogovor iz junija 1950, o katerem je tožil, da ga ne uresničujejo (AST. CGG, 1, 7, 31, 32, 64, 65, 79, 117, 135 in 136). Naselitev čimveč beguncev v Trstu je bila tudi temeljna postavka smernic pristopa do begunskega vprašanja, ki se je sprožil v coni B STO po bilateralni noti 8. oktobra 1953, ki so jih sprejeli na sestanku zainteresiranih italijanskih ministrstev in

3 Nasprotovanje ZVU je onemogočilo odprto in uradno uresničevanje naseljevanja v coni A STO, ne pa "neuradnega", saj je zakonodaja ZVU puščala precej vrzeli za polnopravno življenje beguncev v coni (prim. Volk, 2000).

drugih zasebnih in javnih dejavnikov (med njimi CLNI) decembra 1953. V njih so sicer predvidevali, da se omejeno število beguncev napoti iz cone A STO v Italijo, vendar je CLNI januarja 1954 z odpovedjo sprejetih obveznosti (moral je prepričevati begunce, naj sprejmejo premestitev v Italijo) dejansko onemogočil uresničevanje teh sklepov. S to potezo je CLNI dokazal svojo moč in vpliv med begunci in dosegel, da je posebna komisija, ki je v Trstu odločala o upravičenosti posameznih beguncev, da ostanejo v Trstu, sprejela mnogo manj stroge kriterije ocenjevanja upravičenosti beguncev do obstanka v Trstu. Tudi ZVU se je uklonila zahtevam CLNI in izpraznila ter prepustila istrskim beguncem taborišče na Opčinah, ki so ga zasedali begunci iz držav vzhodnega bloka (Volk, 1999a, 166-168).

Predlogi iz maja 1954 so bili neke vrste končna beseda CLNI in obenem nabolj izdelana in popolna predstavitev stališč CLNI glede problema namestitve beguncev. Ker pa izhajajo predlogi iz kritične ocene dotednjega pristopa do vprašanja, iz pregleda opravljenega dela in iz ocene možnih razsežnosti izseljevanja iz cone B v naslednjih mesecih in letih, nam dokument razkriva mnogo več.

"EKSODUS IZ CONE B - PREDLOGI ZA SPREJEM IN NAMESTITEV BEGUNCEV"

Avtorji Storia di un esodo so si postavili vprašanje, ali je obstajal izdelan in celosten načrt za reševanje problema beguncev, ki so po 8. oktobru 1953 začeli množično zapuščati cono B. Na podlagi izjav in spisov Nicolaja Ramanija, odgovornega pri CLNI za podporno dejavnost, so ugotavljali, da je sicer obstajala ambicija (do izraza je prišla že na omenjenem sestanku decembra 1953), da bi vprašanje reševali načrtno. Vendar je Ramani omejil pomen sestanka ter dal razumeti, da ni bilo nobene načrtnosti v reševanju tega problema. Danes vemo, da so stvari potekale nekoliko drugače, da je pri reševanju begunskega problema imel zelo vidno vlogo CLNI ter da je načrt obstajal, pripravil pa ga je prav CLNI. Ta načrt sem izsledil v fasciklu 65 fonda Commissariato generale del governo (Generalni vladni komisariat), ki ga hrani Državni arhiv (Archivio di Stato) v Trstu (AST.CCG, 65, Esodo dalla zona B). Komisariat je bil organ, ki ga je italijanska vlada ustanovila, da bi nekdanjo cono A bivšega STO postopoma pripeljal v okvir italijanske države predvsem z uskladitvijo zakonodaje ZVU z italijansko.⁴ Generalni komisariat, ki mu je načeloval generalni komisar, je bil odvisen nepo-

sredno od predsednika italijanske vlade in je bil najvišji oblastni organ v nekdanji coni A (ki so jo poimenovali Tržaško ozemlje). Zato je bil nujno navzoč pri uresničevanju vsakega sklepa glede beguncev na ozemlju, ki ga je upravljal. Da pa bi imel komisar popoln pregled nad problemom, njegovim razvojem ter do tedaj sprejetimi sklepi, so mu posredovali tudi dokumente iz časa pred njegovo ustanovitvijo. In tako imamo v tem fondu kar precej gradiva o begunskem vprašanju v Trstu.

Petindvajset strani obsežen tipkan snopič je razdeljen na predgovor, pregled do takrat opravljenega dela v podporo beguncev iz cone B in "odstopljenih ozemelj" (z oceno možnega obsega bodočega izseljevanja iz cone B) ter na predloge nujnih ukrepov za rešitev vprašanja beguncev (že prisotnih in prihodnjih iz cone B STO). Priloženi so še prospekt predvidenih stroškov, predlog možnih lokacij začasnih sprejemnih centrov za begunce (begunskih taborišč) ter zapisnik sestanka med predstavniki ZVU in italijanske vlade 1.6.1950.

V predgovoru CLNI ponavlja že večkrat izraženo stališče, da je treba čim večjemu številu beguncem omogočiti naselitev v coni A STO (tudi kot uresničitev nikoli uveljavljenega dogovora z dne 1.6.1950). Na podlagi zelo kritične ocene dotednjega načina urejanja begunskega vprašanja je postavljena zahteva po načrtnem in celostnem pristopu do tega problema, z masivno intervencijo države. Nadzor in usklajevanje uresničevanja načrtnega naseljevanja beguncev naj bi prepustili posebnemu organu s potrebnimi pristojnostmi in pooblastili. S temi ukrepi je bilo treba začeti takoj, ker bi bilo vsako odlašanje politično škodljivo za interese italijanske države, saj bi s tem ne mogli odvrniti Italijanov od tega, da bi začeli zapuščati cono B, v Istranih pa bi povzročilo razočaranje nad odnosom Italije do njih, kar bi bilo v korist le Jugoslavije, komunistov in independentistov. CLNI je tudi zavračal nameščanje beguncev po taboriščih v Italiji in zahteval, da se jim omogoči svobodna izbira namestitve, predvsem čim bližje cone A in Julijske krajine. Tudi državna sredstva je bilo treba uporabiti v glavnem v teh predelih (in še posebej na Tržaškem, v Trziču in v njegovi okolici), da bi v njih ustvarili krepka italijanska jedra, odporna "slovanskemu pronicanju".

Dokument nam posreduje nekaj zanimivih podatkov tudi glede beguncev v Trstu in njihove situacije. Po računih CLNI naj bi bilo maja 1954 v coni A STO okoli 30.000 beguncev (16.000 iz cone B), ki so tja prišli pred 8.10.1953, in 3.893 oseb, ki so tja prišle po tem datumu. V prvi skupini so dajali pomoč v obliki brez-

4 Ustanovitev tega organa je imela tudi politični pomen. Italija je s tem, da bivše cone A ni kratkotalno vključila v sklop države, ampak jo je dala v upravo posebnemu organu, želela potrditi svoje tolmačenje Londonskega sporazuma: šlo je le za začasno italijansko oz. jugoslovansko upravljanje nekdanje cone A oz. cone B bivšega STO, ne pa za polnopravno priključitev. To je pomenilo, da je suverenost nad cono B ostajala Italiji, sporazum pa je bil le začasna rešitev, ki ni prejudicirala italijanskih pravic do cone B. Komisariat so ukinili leta 1963, ko je Trst postal glavno mesto novoustanovljene Avtonomne dežele Furlanija-Julijska krajina. O komisariatu prim. Purini, 1995.

plačne hrane oz. denarnih podpor 7.399 osebam (med temi 58 beguncem iz Afrike in 139 povratnikom iz tujine). Del teh je bil potreben podpore, ker so bili dela nezmožni (ostareli, invalidi, otroci), vsaj 3.500 pa je bilo takih, ki so potrebovali podporo, ker niso mogli dobiti stalne zaposlitve zato, ker niso imeli stalnega bivališča v coni A STO (kar je bil pogoj za delovno knjižico in redno zaposlitev). Po teh podatkih bi se dalo sklepati, da je preostalih približno 23.000 beguncev imelo stalno bivališče v coni A, kar je med drugim pomenilo, da so imeli tudi volilno pravico.⁵

Glede problema začasnih in dokončnih stanovanj za begunce nam spis CLNI daje pregled časovnega poteka in akterjev reševanja problema. Sledeč prikazu CLNI se je graditev zasilnih, predvsem pa dokončnih stanovanj za begunce v coni A STO pričela avgusta 1950, ko je, na spodbudo CLNI, UZC dosegel od vlade, da je namenila Prefekturi v Trstu že omenjenih 220 milijonov lir za graditev begunskih stanovanj. Leta 1952 je skrb zanje prevzela Opera per l'assistenza ai profughi giuliani e dalmati (Ustanova za pomoč beguncem iz Istre in Dalmacije - OAPGD). V veliko pomoč ji je bil tisti del uprave ZVU, ki so ga v skladu z določili angloameriško-italijanskega dogovora iz maja 1952 vodili italijanski funkcionari in je OAPGD zagotavljal sredstva iz proračuna ZVU. Gradbeno dejavnost v korist beguncev pa je po malem nadaljevala tudi Prefektura, medtem ko je CLNI (s podporo Predsedstva cone in Občine Trst) skrbel za zasilne bivalne prostore (Silos, barakarska naselja, javne in zasebne namestitve).

Pisali so tudi o "predvidljivi končni usodi cone B", kar kaže na to, da je CLNI že maja leta 1954 menil, da bo celotna cona B pripadla Jugoslaviji, kljub temu da je takrat bila še v igri opcija, ki je predvidevala, da bi vsaj obalna mesta (Koper, Izola, Piran) prišla v sklop Italije. CLNI je računal, da se bo po dokončnem razpletu italijansko-jugoslovanskega mejnega vprašanja iz cone B STO izselilo še od 20.000 do 25.000 beguncev. Ker naj bi bili skoraj vsi kmetovalci, je CLNI "s precejšnjo gotovostjo" napovedoval, da se bo izseljevanje začelo po koncu letine jeseni leta 1954.

Izhajajoč iz izkušenj izseljenskih valov leta 1945 in 1947 in iz napovedi, da bodo begunci prihajali brez vsakršnih gospodarskih in gmotnih sredstev, je CLNI predlagal državno načrtovano in usmerjeno nameščanje beguncev. Poleg ponovljene zahteve, da jih naseljujejo v strnjених jedrih, je CLNI podrčrtal tudi nujnost, da jim preskrbijo takšno zaposlitve, ki naj bi bila vsaj sorodna prejšnji. To pa zaradi tega, da bi se izognili zavlačevanju

problema zaradi nujne poklicne rekvilifikacije beguncev. Zaradi njegovih kvarnih moralnih posledic je bilo treba tudi zreducirati na minimum čas postanka beguncev v taboriščih. Ponovno so poudarili, da bodo begunci prihajali brez vsakršnih sredstev. Zato je bilo treba do problema imeti širok in večplasten pristop, predvsem pa dati beguncem na razpolago denarna (in druga) sredstva za čimprejšnjo obnovo njihovih gospodarskih dejavnosti. To tudi zato, da bi preprečili jugoslovansko propagandno izkoriščanje neurejenih razmer, v katerih bi se sicer znašli begunci ob prihodu v Italijo.⁶

Predlogi CLNI so nastali ob upoštevanju gospodarskih razmer v izvornih krajih beguncev in prejšnjih dejavnosti begunskih družin. CLNI je označil območje napovedanega odhajanja kot pretežno kmetijsko, ribiško in mornarsko, brez večjih tovarn. Obstajali naj bi le redki srednji in mali industrijski obrati, ki so bili vsi vezani na predelavo kmetijskih pridelkov in rib. Prebivalstvo cone B STO so torej sestavljali predvsem kmetje (v veliki večini mali lastniki) in ribiči (lastniki ladji in člani posadk). Ob teh so bili tu še mali obrtniki in mali trgovci, ki so jim v veliki večini prav kmečka in/ali ribiška naselja dajala možnost gospodarske dejavnosti in preživetja. Nekaj je bilo še mornarjev (ki so težili k Trstu kot središču za zaposlovanje - vkrčavanje), zasebnih in javnih uradnikov (ki naj bi bili maloštevilni), nekoliko številnejši pa so bili odvisni delavci (v glavnem zaposleni v tovarnah za predelavo rib). Kmetje, ribiči, mali obrtniki in trgovci, torej večina "bodočih" beguncev, so bili v glavnem neodvisni samostojni delavci, ki so bili lastniki svojih delovnih potrebščin in dobrin, osnovna gospodarska enota pa je bila družina. Da bi jim omogočila nadaljevanje njihovih tradicionalnih gospodarskih dejavnosti v begunstvu, je morala država ustvariti poseben sklad, ki bi jim zagotavljal dolgoročno brezobrestna posojila. Ta posojila bi bila krita z dvojnim jamstvom: obnovljenih gospodarskih dejavnosti beguncev v Italiji (oz. coni A STO) in lastnine, ki so jo begunci zapustili v coni B STO. Kreditiranje posameznih gospodarskih pobud naj bi prepustili trem ustanovam, ki bi vsaka skrbela za posebno skupino beguncev: Ente Nazionale per le Tre Venezie (Vsedržavna ustanova za tri Benečije-ETV) bi skrbela za male neposredne obdelovalce, Consorzio nazionale cooperative fra pescatori e affini (Vsedržavni konzorcij ribiških zadrug-CNCPA) za ribiče, OAPGD pa za obnovo poslovnih prostorov obrtnikov in trgovcev in za stanovanja za mornarje. Naj omenim, da so bile vse tri ustanove navzoče na večkrat omenjenem sestanku na

5 Zanimivo je tudi dejstvo, da so omenjali, kako je bilo v Italiji takrat v begunskih taboriščih notranjega ministrstva 7.692 družin beguncev, le nekaj več kot polovica pa jih je bilo iz Istre in Dalmacije.

6 Pisali so celo, da so jugoslovanske oblasti "na vse načine skušale otežiti ekonomske razmere begunca ob njegovem vstopu v Italijo, da bi v njem - ob pomanjkanju ustrezne in nemudne državne pomoči - povzročile zagrenjenost" do Italije. Treba je bilo onemogočiti te naklepe, tudi ker bi v obratnem primeru dali priložnost jugoslovanski propagandi, da situacijo beguncev v Italiji slika v temnih barvah.

najvišji ravni v Rimu decembra 1953. Sredstva sklada naj bi predvidoma izrabilo 3.000 od 4.000/4.500 begunskih družin, ki naj bi zapustile svoje domove po 8.10.1953, potrebnih pa naj bi bilo (vštevši stroške za melioracijo zemljišč in urbanizacijo) okoli 12 milijard lir. CLNI je izrecno poudaril, da bi taka rešitev med drugim preprečila, da bi se begunci preoblikovali iz pohlevnih kmetov in ribičev v nemirno množico mezd-nih delavcev.

Glede krajev naselitve posameznih skupin beguncev so ocenjevali, da bi se lahko mornarji naselili v Trstu, ki je bil že tako ali tako glavno središče za njihov poklic, za kmete in ribiče pa naj bi bila najprikladnejša, tudi zaradi podobnosti z zapuščenimi kraji, Trstu sorodna območja Furlanije in Goriške. Slednji dve skupini beguncev naj bi naseljevali strnjeno, da bi tako ustvarili prava begunska naselja, s tem pa bi ustvarili ugodne razmere za to, da bi v njih lahko obnovili svoje dejavnosti tudi obrtniki in mali trgovci.

Za kmete so predlagali, da bi jim ETV najprej oddala zemljišča, ki so bila že pripravna za obdelavo in so bila v lasti ustanove,⁷ nato pa naj bi nova kmetijska zemljišča za begunce pridobili z melioracijo obseznih močvirnatih območij v občini Gradež (omenjali so predvsem okolico Barbane). Tako naj bi ustvarili 220 kmetiji za prav toliko begunskih družin. Glede kolonov so pisali, da je njihovo število nepomembno (okoli 100 družin) in da bi jih lahko vse namestili na velikem kmetijskem posestvu ETV pri Fossalonu (Občina Gradež). S posebnimi pogodbami naj bi begunski koloni sčasoma postali solastniki celotnega posestva in kmetijskega podjetja. Glede ribičev je CLNI menil, da jih je veliko že odšlo iz cone B in da so se v glavnem ustavili v Trstu. Tu pa so ribiči imeli težave tako zaradi pomanjkanja stanovanj kot tudi zaradi dejstva, da so minimalna obstoječa ribiška pristanišča in naprave že uporabljali krajevni ribiči. Begunce-ribiče je bilo zato treba naseliti v novih za ribištvo opremljenih naseljih. Ker so ocenjevali, da je Trst zelo širok trg za pridelke ribolova, so kot prvo možnost za nastanek ribiškega begunskega podjetja in naselja navedli območje Liserta v občini Tržič, nasproti že obstoječega begunskega ribiškega naselja pri Štivanu (novo naselje naj bi zgradili na bregu izliva Timave, kjer danes stoji papirnica). Staro in novo podjetje bi se lahko povezali, predvsem kar zadeva prodajo ulova. Obstajal pa je še en razlog za to, da so novo begunsko naselje načrtovali na ozemlju Italije: tako bi obšli veto, ki ga je ZVU "zaradi svojih posebnih političnih razlogov" postavila novim namestitvam beguncev pri Štivanu. V ta namen naj bi zemljišča, ki so bila last občine Tržič in države, odkupil CNCPA in jih

melioriral. Poleg ribištva bi okoli 100 družin, kolikor so jih nameravali tu naseliti, imelo tudi drug vir dohodkov, in sicer vrtnarstvo ("kot se je dogajalo v Istri", je poudarjal CLNI), saj bi vsaka imela na voljo en hektar obdelovalnega zemljišča. Ker pa novo naselje ne bi zadostovalo za namestitev vseh ribičev- beguncev, so predlagali še nekaj možnih lokacij begunskih ribiških naselji po vsej Italiji, v katerih bi lahko namestili vsega okoli 240 družin.⁸ Vsa ta nova begunska naselja bi dala možnost obnove gospodarskih dejavnosti majhnega dela obrtnikov in malih trgovcev, a ne vseh. Preostalim je bilo treba pomagati z državnimi krediti in drugimi ugodnostmi, za odvisne delavce pa je CLNI zahteval zakon, ki naj določen odstotek novih zaposlitev obvezno rezervira za begunce. Problem uradnikov, učiteljev, profesorjev in svobodnih poklicov se je CLNI zdel razmeroma preprosto rešljiv, saj jih je bilo malo in bi jih brez večjih težav lahko sprejele v službo državne in poldržavne ustanove. V svojih predlogih CLNI ni prezrl begunskih študentov (ki jih je bilo treba oprostiti plačevanja šolskih davkov, jim dati štipendije in druge ugodnosti), ostarelih, bočnih, mladoletnih in težkih invalidov (za katere je bilo treba zgraditi ustrezne domove in zagotoviti denarna sredstva za njihovo vzdrževanje).

Vse te dejavnosti naj bi vodil in usklajeval poseben urad pri Predsedstvu ministrskega sveta, ki bi moral imeti ustrezna pooblastila in avtoriteto za urejanje celotnega vprašanja istrskih beguncev. Zato naj bi mu tudi načeloval član vlade. V primeru pa, da bi bila resnična govorica o namenu ustanovitve posebnega urada za Trst pri predsedstvu vlade, je CLNI predlagal, da se v sklopu tega urada izoblikuje poseben oddelek za begunce. Ta urad (ali oddelek), pri katerem bi CLNI moral imeti svojega stalnega predstavnika, naj bi nadzoroval delo ustanov (ETV, CNCPA in OAPGD), ki so morale skrbeti za posamezne skupine beguncev, upravljal denarni sklad za kreditiranje begunskih gospodarskih pobud ter nadzoroval uporabo fondov.

SKLEP

Svoje predloge je CLNI poslal vrhovom italijanske vlade, ki so po dokazu moči, ki ga je dal CLNI januarja 1954, njegove nasvete in predloge zelo upoštevali. Predlogi CLNI tako niso ostali mrtva črka na papirju. Dne 7. avgusta 1954 so se zbrali na sestanku, ki ga je sklical in vodil v imenu Predsedstva ministrskega sveta prefekt Memo, predstavniki CLNI in vseh v njegovih predlogih omenjenih ustanov (AST, CGG, I). CLNI je na tem sestanku igral vodilno vlogo, saj se je razprava razvijala na podlagi podatkov in ocen, ki so jih podali

7 To so bila posestva Forcate v občini Vigonovo pri Vidmu, pri Pevmi (Pluma) v občini Gorica in Boscat v občini Gradež.

8 Navajali so rt Sabbioni, blizu beneškega Lida, Otok S. Erasmo, S. Cataldo (pri Lecceju v Apuliji) in otok Montecristo. Slednji je znan predvsem iz romana o prigodah istoimenskega grofa.

njegovi predstavniki. Končne predloge vladi so strnili v devet strani dolgem dokumentu (in priloženih prospetih predvidenih stroškov), ki je temeljil na majskih predlogih CLNI. V njem so sprejeli izhodiščno zahtevo CLNI, da se beguncem omogoči nadaljevanje prejšnjih poklicnih oz. gospodarskih dejavnosti. V skladu s tem so predlagali različne rešitve za različne "poklicne" kategorije beguncev, le da so tokrat begunsko množico razdelili v tri "poklicne" skupine: kmete, ribiče in druge (v veliki večini so to bili odvisni delavci in obrtniki). Pomembno je bilo tudi, da so ETV, CNCP in OAPGD, ki so bile zastopane na sestanku, sprejele vlogo skrbnic posamezne skupine beguncev, ki jim jo je namenjal CLNI. Na sestanku so natančneje opredelili predvidene stroške in oblike kreditiranja begunskih dejavnosti. Predlagali so tudi možne kraje namestitve posameznih kategorij beguncev. Ti so bili sicer nekoliko različni od tistih, ki jih je maja predlagal CLNI, vendar so v še večji meri ustrezali osnovni zahtevi CLNI, da begunce naseljujejo na Tržaškem oz. čim bližje cone A. Tako so bili vsi kraji namestitve kmetov na ozemlju Furlanije - Julijske krajine,⁹ za ribiče pa so predlagali kraje znotraj cone A STO (Lazaret pri Miljah in že obstoječe begunsko ribiško naselje pri Štivanu) ali tik ob meji z Italijo (Lisert). CLNI je pa nekoliko popustil, kar se tiče drugih beguncev, ki bi lahko računali na državno pomoč le kar zadeva stanovanja. Niso pa v sklepih sestanka omenjali kreditov za obrtnike in tudi ne beguncem rezerviranih odstotkov novih zaposlitev in drugih podobnih ukrepov, ki jih je v majskih predlogih zahteval CLNI. Po drugi strani pa so dopuščali možnost, da vsaj del beguncev preselijo iz Trsta v Italijo, saj so zapisali, da bodo stanovanja za begunce zgradili v Trstu ali v drugih krajih po Italiji, kjer bi obstajale najboljše možnosti za vključitev beguncev v produktivno življenje. Treba je poudariti, da je vsaj načelno CLNI tako motivirano premeščanje v Italijo sprejemal že decembra 1953, vendar le v primeru, da je to za begunce res pomenilo možnost, da si ustvarijo novo normalno življenje, ne pa, kot se je dogajalo, da so jih le premestili iz begunskega taborišča v cono A STO v begunsko taborišče v Italiji.

Na tem sestanku so s sodelovanjem vseh oseb, ki jih je CLNI navajal kot nujno soudeležene pri reševanju problema beguncev, izdelali za vlado podroben in izpopolnjen načrt naseljevanja beguncev na podlagi splošnih smernic in načel majskih predlogov CLNI. Zahteve CLNI, da bi vodenje urejanja vprašanja beguncev iz Istre zaupali posebnemu uradu vlade, v zapisniku

sestanka ne omenjajo. To vlogo je prevzelo kar Predsedstvo ministrskega sveta, ki je sestanek sklicalo in vodilo, kasneje pa je verjetno begunsko problematiko zaupalo podtajniku, ki je skrbel tudi za UZC.

Da pa bi načrtovane posege lahko uresničili, so bila potrebna denarna sredstva in zakoni, s katerimi bi država ta sredstva dajala na razpolago in normirala njihovo uporabo. Najprej so z zakonom št. 908 z dne 19.1.1955 OAPGD uvrstili med možne porabnike sredstev Rotacijskega sklada za Trst in Gorico.¹⁰ Dne 26.3.1955 je sledil zakon št. 173, ki je bil namenjen reševanju stanovanjskega vprašanja v takrat že nekdanji cono A STO in je med drugim namenjal OAPGD milijardo lir (kot so zahtevali v sklepih julijskega sestanka) za graditev begunskih stanovanj. Dne 31.3.1955 pa so z zakonom št. 240 dali ETV na voljo fond petih milijard lir za bonifikacijo in kmetijsko preobrazbo zemljiških posesti ter graditev ribiških naselij (očitno skrbi za ribiče niso prepustili CNCPA) na ozemlju Treh Benečij. To ni bilo enkratno nakazilo denarja, ampak so ETV dali na voljo trajni sklad, ker so kmetijska posestva dajali beguncem v odkup (čeprav po zelo ugodnih pogojih) in se je s temi sredstvi denarni fond stalno obnavljal.

Nato se je za nekaj let izdajanje novih zakonskih določil ustavilo. Zakonu Scelba iz leta 1950, ki ga je CLNI označeval kot dobro izhodišče za načrten in celosten pristop k reševanju begunskega vprašanja, so sicer za eno leto podaljšali veljavnost z zakonom št. 594 z dne 17.7.1954, vendar je bilo treba na popravke, ki bi šli v smeri zahtev CLNI, čakati do leta 1958. Takrat so z zakonom št. 173 in št. 130 (oba sta bila razglašena dne 27.2.1958) še enkrat za eno leto podaljšali veljavnost zakona Scelba ter uvedli nekaj pomembnih novosti. Predvideli so posebne olajšave za obnovo poklicnih dejavnosti obrtnikov in malih trgovcev, za brezposelne begunce pa so uvedli obvezno kvoto pri novih zaposlitvah. Predvsem pa so vidnejšo vlogo dali OAPGD. Na področju stanovanjske problematike je OAPGD takrat dobila svetovalsko vlogo, vendar je tudi urejala in nadzorovala uresničevanje določil o obveznem zaposlovanju beguncev. Dve leti kasneje je ta ustanova postala uradno priznana vsestranska skrbnica beguncev. Ko so namreč 14.10. 1960 z zakonom št. 1219 še enkrat podaljšali (tokrat za tri leta) veljavnost zakona Scelba, so prepustili OAPGD planiranje, graditev in upravljanje stanovanj za begunce (predvsem onih na Tržaškem, Goriškem in Videmskem) ter ji dali na voljo novih 5 milijard lir za graditev stanovanj za begunce, ki so ki so

9 To so bili melioracijsko področje Cellina-Meduna v današnji pokrajini Pordenone, področje kmetijskega podjetja San Michele al Tagliamento ob izlivu Tilmenta, posestvo Boscat v občini Gradež, posestvo Piuma (Pevma) pri Gorici ter posestvo Forcate pri Fontanafreddi (Videm).

10 V italijščini je popolno ime Fondo di rotazione per iniziative economiche nel territorio di Trieste e nella provincia di Gorizia (Rotacijski sklad za gospodarske pobude na teritoriju Trsta in v Pokrajini Gorica). Denarni fond sklada je bil namenjen spodbujanju in podpiranju gospodarskih pobud v Pokrajinah Trst in Gorica, del denarja pa je bil namenjen financiranju graditve ljudskih stanovanj.

bili še v taboriščih. S tem si je tudi OAPGD, kot prej ETV, ustvarila trajni denarni fond, ki se je stalno obnavljal s pritokom vsot, ki so jih begunci plačevali za odkup ali najem stanovanj.¹¹

Država je torej osvojila in v glavnih obrisih uresničila predloge CLNI, čeprav z nekaterimi manjšimi spremembami (kot npr. glede lokacij kmetijskih posesti in ribiških naselij, ki jih je ETV zgradila na podlagi zakona 130 iz leta 1958). Predvsem pa so se držali temeljnih predpostavk in ciljev, ki jih je glede naseljevanja beguncev v svojih predlogih načrtoval CLNI: jih čimveč naseliti v Trstu in ob italijanski vzhodni meji, begunsko skupnost ohraniti čimbolj strjeno in obvarovati njeno tradicionalno socialno strukturo, da bi iz njih ustvarili "branike italijanstva" in ustaljenega socialnega reda ob vzhodni italijanski meji. Prvo načelo, kar največ beguncev naseliti v Trstu in ob italijansko-slovenski (jugoslovanski) meji, so dosledno uresničili. S tem (in drugimi ukrepi) so dosegli zastavljeni cilj "nacionalne bonifikacije" teh krajev z namenom (uresničenim) prevrnitve nacionalnih, a tudi političnih razmerij. Mnogo manj uspešno je bilo ohranjanje tradicionalne družbene strukture begunskih skupnosti. Te so res obdržali kolikor toliko strnjene s tem, da so jih naseljevali v posebnih, v čimvečji meri avtonomnih begunskih naseljih. Ker pa v ta naselja beguncev niso nameščali glede na občino domicila v Istri, niso izpolnili cilja, da bi ohranili strnjene krajevne oz. občinske skupnosti beguncev.¹² Najtežje pa je bilo ohraniti socialno strukturo begunskih skupnosti. Begunci so se v coni A STO in v Italiji znašli v okolju, ki je bilo zelo različno od okolja istrskih mestec in vasi. Znašli so se v urbani stvarnosti, kjer so veljali povsem drugi vedenjski modeli in (moralne) vrednote. Ta stvarnost pa je, kljub negotovim razmeram, v katerih so begunci živeli, pomenila za nekatere kategorije beguncev možnost novega, v mnogočem boljšega načina življenja: osem ur dela v tovarni je pomenilo za nekdanje revne kmete skoraj lenarjenje v primerjavi s prejšnjim celodnevničnim garanjem na polju za golo preživetje. Podrejanje osebnih interesov družini kot osnovni gospodarski celici je v teh razmerah izgubljalo smisel in pomen. Nekoč trdne (in strogo avtoritarne) družinske vezi so se začele krhati in posamezniki so imeli možnost, da si prihodnost ustvarjajo samostojno (Nemec, 1998, 327-354). Tega se je zavedal sam CLNI, ko je govoril o kvarnem vplivu dolgotrajnega obstanka v begunskih taboriščih, kjer so se ljudje privajali živeti od podpor in so prihajali v stik z vsakovrstnimi za tradicionalne družinske odnose nevarnimi zgledi. Stiska pa je begunce

silila tudi k ilegalnim načinom preživljanja.

Načrte o ohranjanju tradicionalne družbene stvarnosti beguncev so oteževali tudi čisto gospodarski razlogi. OAPGD je v Trstu zgradila za begunce najprej 53 enostanovanjskih hiš, ki so nedvomno bolj ustrezale bivalni realnosti beguncev v istrskih mestecih in vaseh kot mestni stanovanjski bloki, vendar je to izbiro kaj kmalu opustila in prešla h graditvi večstanovanjskih blokov, ki so sčasoma postajali vse večji. Vse to pa je pripeljalo do situacije, v kateri se je znašla ETV, ko je morala oddati stanovanja, ki jih je zgradila v ribiškem naselju pri Štivanu in v Miljah. Komisija, ki je imela nalogo, da preveri in oceni prošnje, je ugotovila, da je prosilcev manj od razpoložljivih stanovanj. Zato je dovolila, da predstavijo prošnjo ne le družine, ki so se preživljale pretežno z ribolovom, kot so predvidevali na začetku, marveč najprej tudi vse družine, ki so imele vsaj enega člana, ki se je poklicno ukvarjal z ribolovom, nato pa bi kazalo, da so lahko predstavili prošnjo celo vsi, ki so bili ribiči pred odhodom iz Istre (tudi če se ob predstavitvi prošnje niso več ukvarjali z ribolovom). Vendar tudi to ni bilo dovolj in je zato komisija, ki je imela na voljo seznam vseh beguncev ribičev, tudi po večkrat pisno spodbudila upravičence, naj predstavijo prošnjo. Največ težav so imeli s stanovanji v Štivanu. Sama komisija je pojasnjevala, da so ribiči zavračali preselitev v Štivan bodisi zato, ker so v Trstu dobili drugo zaposlitev, bodisi ker so se zaposlili kot ribiči, vendar so ladje, na katerih so delali, plule na ribolov iz tržaške luke (AST, CTP, 57).

Predloge CLNI je torej država osvojila in jih, čeprav ne v celoti in predvsem zelo počasi, tudi uresničevala. Če pa je bila uresničitev zahtev glede zakonskih norm, porazdelitvi odgovornosti in denarnih sredstev razmeroma lahka stvar, pa je bilo drugače s cilji načrtnega naseljevanja beguncev. Teh ljudi ni bilo težko pritegniti v kraje ob vzhodni italijanski meji, saj je bila velika večina v taki situaciji, da niso mogli zavrniti ponujenih rešitev in ugodnosti. Problemi so nastajali z načrti glede poslanstev, ki so jim jih nalagali, in pri obnavljanju istrske stvarnosti v zdomstvu. Predvsem kar se tiče slednjega, je bil uspeh zelo dvomljiv, saj beguncev ni bilo mogoče obdržati ločene od širše stvarnosti, v katero so jih postavili, in jih ohranjati zakoreninjene v njihovo nekdanjo stvarnost. Tako je nastajal razkorak med realnostjo, ki so jo begunci vsakodnevno doživljali na delu, v šolah, v mestih in naseljih, kjer so živeli, in oblikami družbenega ter družabnega življenja, vse uprte k obujanju nekdanjih lokalnih tradicij, ki so jim jih namenjale begunske organizacije.

11 O OAPGD prim. Volk, 1999a, 61-92, o zakonskih ukrepih, ki so zadevali begunsko vprašanje, pa Volk, 1999b.

12 To so skušale popraviti begunske organizacije, ki so izbrale pot organiziranja beguncev na podlagi krajevne (občinske) pripadnosti. CLNI je tako imel kot temeljne organizacije skupnosti (Comunità) leta 1954 ustanovljena Unione degli istriani (UDI, Zveza istranov) pa družine (famiglie, fameje) (prim. Volk, 1999a, 187-193 in 221-227).

IL COMITATO DI LIBERAZIONE NAZIONALE DELL'ISTRIA E L'ESODO DALLA ZONA B DEL TLT. LE "PROPOSTE PER L'ACCOGLIMENTO E LA SISTEMAZIONE DEI PROFUGHI" PRESENTATE AL GOVERNO NEL MAGGIO 1954

Alessandro (Sandi) VOLK

Istituto per gli studi etnici, SI-1000 Ljubljana, Erjavčeva 26

RIASSUNTO

L'intervento riguarda le posizioni del Comitato di liberazione nazionale dell'Istria (CLNI) sulla soluzione del problema dei profughi istriani. In particolare riguarda il documento, tratto dalla busta 65 del fondo Commissariato Generale del Governo custodito presso l'Archivio di Stato di Trieste, con il quale il CLNI presentava le sue proposte per la sistemazione dei profughi dalla Zona B del Territorio libero di Trieste (TLT), che dopo la nota bipartita dell'8.10.1953 avevano iniziato ad arrivare in massa nella Zona A. Con esso il CLNI esplicitava in maniera organica e completa la sua visione sugli scopi e i modi di soluzione del problema, dopo che nel gennaio del 1954 aveva reso impossibile, con il ritiro della sua adesione, l'attuazione dell'accordo per la sistemazione dei profughi raggiunto nella riunione del 9.12.1953 a Roma con la commissione interministeriale incaricata della questione dei profughi. Nelle ventiquattro pagine dattiloscritte il problema viene presentato in maniera dettagliata e completa. Partendo dalla constatazione che tutte le misure prese dal 1945 per sistemare i profughi istriani avevano avuto carattere d'improvvisazione, il CLNI poneva alcune premesse: il rinviare le misure per la sistemazione dei profughi non avrebbe indotto gli Italiani a rimanere in Zona B e avrebbe portato solamente vantaggi politici a jugoslavi, comunisti e indipendentisti; le misure d'emergenza dovevano avere una durata minima e prefigurare e porre le basi per le soluzioni definitive; per la soluzione del problema era necessario da parte dello stato un intervento massiccio e indirizzato principalmente a creare forti nuclei italiani nel triestino e nel goriziano; bisognava sistemare il maggior numero possibile di profughi a Trieste o in prossimità del confine con la Jugoslavia e il TLT. Dopo l'esposizione della situazione dei profughi già presenti a Trieste e delle previsioni sulla portata futura dell'esodo dalla Zona B, il CLNI proponeva soluzioni concrete per ogni singola categoria sociale e/o professionale nelle quali aveva suddiviso la massa dei profughi. Oltre agli orientamenti di principio venivano presentati anche una serie di luoghi di possibile insediamento, soprattutto per quel che riguardava agricoltori e pescatori. Lo stato doveva contribuire alla realizzazione del progetto fornendo i mezzi finanziari per la creazione di un fondo speciale che doveva fornire ai profughi prestiti senza interessi. La direzione di tutto il progetto doveva essere affidata ad un ufficio speciale presso la Presidenza del Consiglio dei Ministri, mentre la sua realizzazione concreta doveva essere demandata a tre enti: all'Ente Tre Venezie, che doveva curare la sistemazione degli agricoltori, al Consorzio nazionale fra cooperative pescatori e affini, che doveva occuparsi dei pescatori, e all'Opera per l'assistenza ai profughi giuliani e dalmati, che avrebbe dovuto occuparsi della sistemazione lavorativa di artigiani e piccoli commercianti e degli altri problemi di tutti i profughi. Lo scopo finale di questo progetto era, oltre alla sistemazione definitiva e in tempi i più brevi possibile dei profughi, anche la conservazione della(e) comunità profuga(e) e della sua (loro) struttura sociale.

Questo progetto del CLNI divenne ben presto la fonte d'orientamento del governo italiano per la soluzione del problema dei profughi. Le sue indicazioni ed alcune sue soluzioni concrete vennero approvate già alla riunione di Roma del 7.8.1954 tra un rappresentante della Presidenza del Consiglio dei Ministri, il CLNI e gli enti prima citati. Ma il progetto del CLNI è riconoscibile, anche se non completamente e con alcune discrepanze non irrilevanti, in tutte le misure adottate dallo stato italiano negli anni seguenti per la sistemazione definitiva dei profughi.

Parole chiave: migrazioni, esodo, emigranti, profughi, Italia, 1954

VIRI IN LITERATURA

AST. CGG - Archivio di Stato di Trieste. Commissariato Generale del Governo, fasc. 1, zapisnik sestanka 7.8. 1954.

AST. CGG - Archivio di Stato di Trieste. Commissariato Generale del Governo, fasc. 1, 7, 31, 32, 64, 65, 79, 117, 135 in 136.

AST. CGG - Archivio di Stato di Trieste. Commissariato Generale del Governo, fasc. 65, Esodo dalla zona B. Proposte per l'accoglimento e la sistemazione dei profughi. CLNI, Trieste, maggio 1954.

AST. CTP - Archivio di Stato di Trieste. Consorzio per la tutela della pesca, fasc. 57.

Columi, C., L. Ferrari, G. Nassisi & G. Trani (1980): Storia di un esodo. Istria 1945-1956. Trieste, Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli - Venezia Giulia.

GUGMA - Gazzetta ufficiale del Governo Militare Alleato, št. 33, 1.12.1950, str. 581-582.

Nemec, G. (1998): Un paese perfetto. Storia e memoria di una comunità in esilio: Grisignana d'Istria 1930-1960. Trieste, Istituto Regionale per la Cultura Istriana - Libreria editrice goriziana.

Purini, P. (1995): Trieste 1954-1963. Dal Governo Militare Alleato alla Regione Friuli-Venezia Giulia. Trieste, Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.

Volk, S. (1999a): Ezulski skrbniki. Vloga in pomen begunskih organizacij ter urejanje vprašanja istrskih beguncev v Italiji v luči begunskega časopisja 1945-1963. Knjižnica Annales 20. Koper Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije Koper.

Volk, S. (1999b): O zakonskem urejanju položaja istrskih in dalmatinskih beguncev v Italiji 1945-1963. Razprave in gradivo 35/99. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 77-96.

Volk, S. (2000): Zakonodaja Zavezniške vojaške uprave in prisotnost istrskih beguncev v coni A Julijske Krajine oz. Svobodnega tržaškega ozemlja. V objavi v zborniku Prispevkov za novejšo zgodovino Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani ob jubileju dr. Milice Kacin-Wohinz.